

Tvarování a úprava pravěké keramiky

Edita Stachová Společnost experimentální archeologie Hradec Králové

Výroba keramiky jistě patří k nejdůležitějším dovednostem pro život v pravěku a stejně tak to je i jedna ze základních činností Společnosti experimentální archeologie ve Všeštech. Zkušenosti získané při výrobě jsou shrnuty v tomto článku.

Příprava materiálu

Velmi důležité je připravit si keramickou hmotu, která splňuje naše požadavky. Podle druhu keramiky si pak vytvoříme příslušnou směs.

Jako materiál k výrobě keramiky se používaly jíly, spraše a ostríva (písek, keramika, kamínky, tuha, organické směsi a další). Ostrívo zabraňuje smršťování hlíny, jehož důsledkem dochází k praskání a deformování nádob. Obsahuje-li hmota ostrívo, nádoba se lépe tvaruje, protože je pevnější a drží tvar.

Hlína by měla být připravována předem, nejlépe přes zimu, aby přemrzla (tím se naruší struktura jílu a ten se stane plastičtější, poddajnějším). Ke skladování je vhodná jáma v zemi do níž je společně

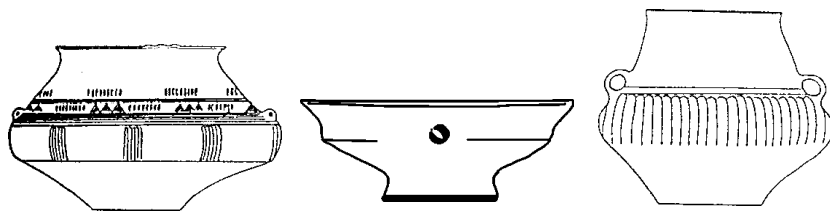
s keramickou hmotou nalita voda, aby lépe uzrávala. Hlína by neměla nikdy úplně vyschnout.

Před samotným tvarováním nádoby se hmota musí řádně propracovat hnětením (roztíráním, šlapáním) a přidáním určitého množství vody. Lepší je vodou šetřit, aby hmota nebyla příliš vlhká, protože pak jsou nádoby neforemné a boří se. Na druhou stranu se příliš suchý materiál láme, praská a nepřilíná ve spojích.

Je-li materiál opravdu vhodný, poznáme až po vytvarování, vysušení a vypálení několika nádob. Nalezení nejlepšího poměru jednotlivých přísad je otázkou experimentů a zkušeností.

Vlastní tvarování

Po přípravě materiálu zvolíme typ nádoby, kterou budeme vytvářet a upřesníme si její rozměry. Nádoby přirozeně začneme tvarovat ode dna. Jestliže chceme zachovat určité proporce, musíme vycházet z toho, že nám velikost dna určuje celkové rozměry nádoby.

Obr. 1 Nádoby náročné na tvarování a výrobu. (obrázky z Vokolek, V. 1993: Počátky osídlení východních Čech, Hradec Králové). ■

Pokud je dno nádoby kulaté (neolit), je vytváření nádoby ztížené tím, že ji nemůžeme tvarovat na podložce. V takovém případě je nejlepší tvarovat nádobu z ruky vytahováním stěn, a jestliže je to nutné, pokračovat nálepem proužků hlíny.

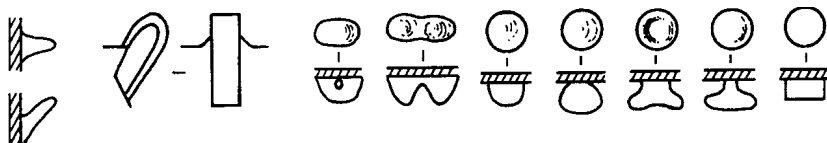
Naproti tomu nádoby s plochým dnem (od eneolitu) vytváříme z placky, jejíž okraje zvedneme do úhlu odpovídajícího konečnému úhlu mezi dnem a nádobou. Nejlepší je, když zvednuté okraje už mají stejnou šířku jako stěna nádoby, protože pak už můžeme pohodlně nalepovat stejné silné pruhy hmoty, aniž by nám vznikla nesrovnalost mezi dnem a stěnou.

Vyplatí se od začátku tvarování neustále upravovat a vyrovnávat nerovnosti, protože v pozdějších fázích už mohou být velmi těžko odstranitelné.

Způsob nálepu pomocí válečků je známý, ale praktičtější se zdají ploché proužky vytvořené z válečků, uhlazené a vyrovnané tak, aby byly stejně vysoké i silné. Výhodou oproti válečkům je to, že nalepená část je stejně silná jako předchozí stěna a je již jednou vyrovnána a vyhlazena.

Tím pádem i v místě nalepení dalšího pruhu nevznikne nerovnost (meze-
ra) jako v případě válečků. Jednotlivé pruhy přikládáme podle požadovaného tvaru nádoby, vyhlazujeme spáry prsty a je-li potřeba, můžeme horní plošku stěny před nalepením dalšího pruhu navlhčit, aby lépe přilnul. Přitiskneme nový pruh a lehce přetáhneme na vnější i vnitřní straně hlínu přes spáru a předcházející pásek (nový je o něco vlhčí, a tím i silnější) pak vše znovu důkladně zahladíme prsty nebo špachtlí. Každý pruh můžeme libovolně prohýbat (ve směru vertikálním), což se velmi často hodí při vytváření méně ostrých úhlů ohybu stěny, nebo například při konečném vyklonění hrdla. I v tomto případě je práce s plochým pruhem jednodušší než s válečky. Další předností je to, že pomocí proužků hlíny je práce rychlejší a přitom přesnější.

Válečky se hodí při vytváření složitějších záhybů, okrajů, krátkých plošek nebo při zpevňování kolmých stěn, kdy se nalepují do místa spoje, aby se prudce odkloněný pruh hlíny nezbyttil nebo nedeformoval (viz **obr. 1**).

Obr. 2 Připevňování výčnělků, lišt, uch, nožek a ostatních doplňků (obrázky použity z Sklenář, K. 1998: Archeologický slovník 3., Keramika a sklo, Praha). ■

Obr. 3 Některé postupy při výrobě a tvarování replik pravěké keramiky: dokončování hrdla nádoby; připevňování pásku a ozdobných lišt; zdobení povrchu keramiky kultury kulovitých amfor otiskem šňůry; zdobení vypichováním a kolkem pomocí kostěného nástroje; hlazení povrchu keramiky kostěným hladítkem; leštění nádoby tuhou. ■

Velmi důležité je udržet symetričnost nádoby. Při vytváření keramiky v ruce je téměř nemožné dosáhnout absolutně dokonalých tvarů, jak je tomu v případě tvarování na kruhu. Pomůckou nám může být podložka z rovného dřeva, kterou pak můžeme pootáčet na rovném podkladu, a tím docílíme určité pravidelnosti nádoby. Tento postup je založen na principu pozdějšího dotáčení a pak i vytáčení keramiky na kruhu, a i přes svou primitivnost je velmi účinný, být zajišťuje pouze dodržení základních proporcí a symetričnosti nádoby.

Dotváření keramiky

Stále si musíme hlídat stejnoměrnost stěn, jejich tloušťky i výšky. Pokud je nádoba v některém svém místě vyšší, ořízneme ji pomocí ostré kosti, nebo dřívka (předmět by měl být co nejtenčí). Pomůckou nám může být opora v podobě jakéhokoliv špalíčku, stejně vysokého jako je výška, ve které chceme nádobu oříznout. Pak jen přidržíme ostří na špalíku tak, aby přečnívalo a pomalým otáčením nádoby ořízneme přebytečné části nádoby.

Pokud se nám nádoba v některém místě zdá slabší, nebo nemá požadovaný povrch, můžeme nanést jemnou, s vodou rozmíchanou hlinu v podobě slabé vrstvy po stěnách. Musíme ale dbát na to, aby směs nebyla příliš řídká, protože by se mohla nádoba zbourat.

Další fází by mělo být připevňování výčnělků, lišt, uch, nožek a ostatních doplňků (viz **obr. 2**)

To je velmi složitá otázka, a existuje několik způsobů, jak doplňky připevňovat. Můžeme třeba vytvořit otvor skrz nádobu a zapustit např. ucho přímo do těla nádoby. Další možností je pouze zdrsňit povrch nádoby i připevňované části rýžkami a po navlhčení tlakem spojit oba díly. Pokud je potřeba, přidáním další keramiky dotvoříme spoj až k úplnému zahlazení povrchu.

Nakonec přistoupíme k úpravě povrchu. Necháme hlinu zavadnout jen do té míry, aby se dal povrch oškrabávat špachtlí, čímž dosáhneme tenkého stěpu (oškrabáváním vznikají jakési hobliny). Samozřejmě, že upravování povrchu i tloušťky stěn děláme již průběžně při vytváření keramiky.

Výzdoba

Poslední fází úpravy nádoby je výzdoba. Ta je specifická pro každou kulturu. Může být rytá v podobě čar, vpichů, vytvářená do vlhkého povrchu pomocí kostěných nástrojů, nebo již zmíněné plastické doplňky. V jiném případě může být pouze vyleštěná, čehož se docílí pomocí vyhlazené kosti (lepší je širší, např. žebro) kůže nebo hladkých kamínků. Než začneme povrch leštit, musíme nechat nádobu zaschnout, pouze do té fáze, kdy je její povrch kožovitý (stejně jako ve fázi oškrabávání špachtlí). Pak několikrát vnější stěnu nádoby zahladíme, až vznikne naprostý slynutý povrch, který se krásně leskne. Další povrchovou úpravou může být například tuhování nebo zdrsňování (hlavně zásobnice) atd.

V kabinetu experimentální archeologie je v současné době několik desítek nádob, stejně tak i plastik, tkalcovských závaží, přeslenů a ostatních výrobků z keramiky. Ve stálé expozici jsou reprezentovány téměř všechny kultury z našeho území od neolitu až k laténu.

Nádoby byly vytvořeny s použitím různých ostřív (terakoty, písku, tuhy, organických přísad), různými způsoby výstavby, úpravy povrchu (leštěním, tuhováním, drsněním). Celý tento článek vznikl na základě osobních zkušeností, takže některé způsoby tvarování, nebo úpravy mohou být opomenuty, nebo jen naznačeny. To vyplývá z prostého důvodu a to, že v těchto směrech ještě nemáme ucelené poznatky a zkušenosti.